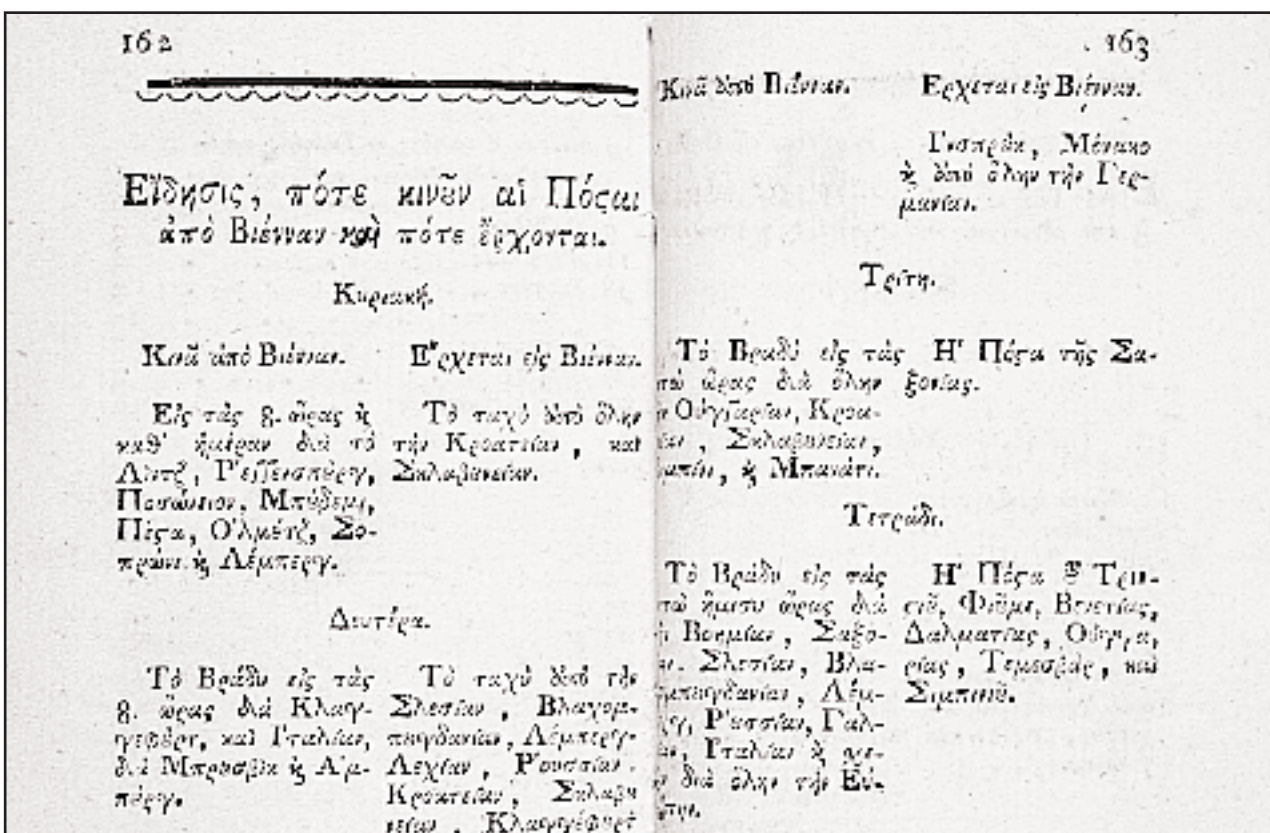

Η ελληνική παροικία

Βιέννη, «Το εργαστήριο της νέας των Γραικών Φιλολογίας»

Ο Θυρέος των Αψβούργων, κόσμημα από την έκδοση των Ελλήνων εμπόρων της Βιέννης, Καισαροβασιλικόν Προνόμιον. 1783.

Σελίδες από έκδοση ελληνικού ημερολογίου με πληροφορίες για τα δρομολόγια των αμαξών από τη Βιέννη.

Των Δέσποινας Βλάμη
Γιώργου Τόλια

«...Η επανάσταση παρασκευάζεται και γίνεται επάνω στους καιρούς οπού η παλιά ηγεσία μεταβιβάζει την ισχύ της στην καινούργια. Οι Φαναριώτες δειλιάζουν εμπρός στις συνέπειες της πρώτης τους ανακαινιστικής ορμής, η αστική συνείδηση δυνατή, ακμαία, ορμητική, συνεχίζει το έργο εκείνων και το πλησιάζει προς την ολοκλήρωση».

ΜΕ ΤΑ ΛΟΓΙΑ αυτά συνόψιζε στα 1965 ο Κ.Θ. Δημαράς την κρίσιμη μετατόπιση που σημειώθηκε στον ελληνικό πνευματικό και κοινωνικό χώρο κατά τα τελευταία προεπαναστατικά χρόνια, μετατόπιση που προκάλεσε νέους συσχετισμούς δυνάμεων και αξιών και που οδήγησε, τελικά, στην ελληνική χειραφέτηση. Η Βιέννη, η Πύλη της Βαλκανικής, με τη δραστήρια και πολυάριθμη ελληνική της κοινότητα, στάθηκε κατά τα χρόνια αυτά πραγματικό «εργαστήριο» στο οποίο συνετελέσθησαν οι διεργασίες εκείνες που επέτρεψαν στις ανερχόμενες κοινωνικές ομάδες να διαμορφώσουν τη δική τους έκφραση.

Πράγματι, κατά τις τελευταίες δεκαετίες της οθωμανικής κυριαρχίας τα ελληνικά μορφωτικά κινήματα εμφορούνται από ένα ανανεωτικό, ριζοσπαστικό και φιλελεύθερο πνεύμα. Νέες κοινωνικές ομάδες ανέρχονται στο προσκήνιο και τείνουν να εγκαθιδρύσουν την ηγεμονία τους στην οικονομία και στην παιδεία του γένους. Οι ομάδες αυτές διαμορφώνονται κυρίως χάρη στην ενασχόλησή τους με το εμπόριο, κυρίως το διαμετακομιστικό και τείνουν να ανεξαρτητοποιηθούν από τις παραδοσιακές δομές της οθωμανικής διοίκησης. Οι νεόκοποι Έλληνες αστοί δεν διεκδικούν απλά μια θέση κοντά στα κέντρα λήψεως αποφάσεων όπως οι παλαιότερες συντεχνίες, οι αξιωματούχοι της εκκλησίας ή οι Φαναριώτες. Διαμορφωμένοι σε μεγάλο βαθμό μέσα από την επαφή με την φωτισμένη Δύση, θα αναζητήσουν νέα υγιέστερα θεσμικά και διοικητικά πλαίσια. Η ανάγκη της αναγέννησης της Ελλάδας θα αποτελέσει σταδιακά, για την ανερχόμενη εμπορευόμενη τάξη, κύρια προτεραιότητα.

Η διαδικασία της άνδρωσης γίνεται αισθητή αν κανείς εξετάσει την εξέλιξη των πιο σημαντικών οικονομικών κέντρων του Ελληνισμού εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σε σχέση παράλληλη με την ιστορία των ελληνικών κοινοτήτων της Διασποράς που από τον 17ο αιώνα κάνουν αισθητή την παρουσία τους στα πιο σημαντικά κέντρα του διεθνούς εμπορίου στη Δύση και στην Ανατολή. Από την Πόλη, τη Σμύρνη, τα Γιάννενα, τη Μοσχόπολη, τις πόλεις της Μακεδονίας και της Θεσσαλίας μέχρι τη Νότια Ρωσία, την Ιταλία και την Αυστρο-Ουγγαρία, μια νέα τάξη Ελλήνων ανταποκρινόμενη στις πολιτικές και οικονομικές συγκυρίες της εποχής εξελίσσεται.

Η περίπτωση της Βιέννης αποτελεί αναμφίβολα ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά παραδείγματα λόγω της διάρκειας των φαινομένων αλλά και λόγω της ευρύτητας και της δυναμικής των εκδηλώσεών τους.

Αδελφότητα της Αγίας Τριάδος

Από τις αρχές του 18ου αιώνα σχηματίζεται στη Βιέννη, κέντρο του διά ξηράς διαμετακομιστικού εμπορίου από την Οθωμανική Αυτοκρατορία προς την Κεντρική και Δυτική Ευρώπη, το κύτταρο μιας ελληνο-ορθόδοξης παρουσίας, η οποία επιζητεί και τελικά πετυχαίνει την εξασφάλιση ορισμένων ουσιαστικών κοινωνικών και θρησκευτικών προνομίων. Οι πολιτικές και οικονομικές συγκυρίες του 18ου αιώνα και ο τρόπος που επιδρούν στη διαμόρφωση των σχέσεων των δύο αυτοκρατοριών είναι αποφασιστικής σημασίας για την εξέλιξη της ελληνικής παροικίας της Βιέννης. Το 1723 τελείται η πρώτη ορθόδοξη λειτούργεια στην πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας των Αψβούργων. Χρειάζεται όμως να περάσουν πολλά χρόνια ακόμη μέχρι τη στιγμή που με Υψηλό Προνόμιο της Μαρίας Θη-

ΠΡΟΧΕΙΡΟΣ, καὶ ΕΥΠΟΡΙΣΤΟΣ
ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ,
ΤΩΝ ΠΡΩΤΟΠΕΙΡΩΝ ΡΩΜΕΛΙΤΩΝ, ΤΗΣ
ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ.

Τυτίσι,

*Βιβλίον ἐπωφελέστατον, καὶ ἀναγκαϊότατον, εἰς
ἐκείνους τὸς Ρωμαίτους ὅπου παθεῦσι, διὰ τὰ μάθησι τῶν Γερμα-
νικῶν Γραμμάτων τὴν Ἀνάγκασιν. διαφόρων πραγμάτων Ονομασίας, καὶ
Συνομιλίας ἀναγκαϊοτάτας. ὡσὺν ὅπου περιέχει πρῶτον, ΓΕΡΜΑΝΙ-
ΚΟΝ ΑΛΦΑΒΗΤΑΡΙΟΝ. δεύτερον, ΡΩΜΑΙΟΓΕΡΜΑΝΙΚΟΝ
ΛΕΞΙΚΟΝ. καὶ τρίτον, ΓΕΡΜΑΝΟΡΩΜΑΙΟΚΟΔΙΑΛΟΓΟΥΣ. διὰ
περισσοτέραν ἀφέλειαν τῶν ἀρχαρίων τῆς Γερμανικῆς Γλώσσης, συγγρα-
φέντα μὲν τὰ Γερμανικὰ, καὶ μὲ Γερμανικὰ, καὶ Ἑλληνικὰ Γράμματα,
καὶ ἐναντιότα, παρὰ τοῦ*

ΜΙΧΑΗΛ ΠΑΠΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, τοῦ ΣΙΑΤΙΣΤΕΩΣ.

*Τύποις δὲ ἐκδοθέντα, δι' ἐξόδων, καὶ δαπάνης, τῶν τιμιωτάτων
αὐτῶ ἀδελφῶν, κυρίων,*

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, καὶ ΓΩΑΝΝΟΥ, τῶν τῆ ἐρηθέντος παπαῖ
Γεωργίου υἱῶν, τῶν Σιατιστιῶν.

Ἐν τῇ ΒΙΕΝΝῃ, τῆς Ἀυστρίας.

Παρὰ Γωσήφ τῷ Κερτςβεκ, τῷ Ἀυτοκρατορικῷ, καὶ Βασιλικῷ,
Ἀνατολικῷ τε, καὶ Ἰλλυρικῷ Τυπογράφῳ.

Ἄν ἴται ἀψοβ'.

«Πρόχειρος και Ευπόριστος Διδάσκαλος των πρωτοπειρων Ρωμελιτών της Γερμανικής Γλώσσης» (Μέθοδος εκμάθησης της Γερμανικής). 1772.

ρεσίας της 2ας Μαρτίου 1776, η ορθόδοξη εκκλησία του Αγίου Γεωργίου των Ελλήνων Οθωμανών υπηκόων εξασφαλίζει την αυτονομία της από τις σερβικές ορθόδοξες εκκλησιαστικές αρχές και αποκτά έναν εσωτερικό κανονισμό ο οποίος ρυθμίζει ορισμένα βασικά θέματα οργάνωσης της ελληνο-ορθόδοξης αδελφότητας. Ο κανονισμός αυτός αναγνωρίζεται και επικυρώνεται με

νέα χρυσόβουλα τριών Αυτοκρατόρων, του Ιωσήφ Β' (3 Αυγούστου 1782), του Λεοπόλδου (30 Νοεμβρίου 1791) και του Φραγκίσκου Β' (10 Ιανουαρίου 1794). Στα τέλη του 18ου αιώνα οι Έλληνες Αυστριακοί υπήκοοι αποφασίζουν να ιδρύσουν την αδελφότητα της Αγίας Τριάδος, αδελφότητα που πλαισιώνει τον ελληνο-ορθόδοξο ναό της Αγίας Τριάδος που οικοδομείται στη Βιέννη

στα 1803. Μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα οι δύο αδελφότητες γίνονται τα σημεία αναφοράς του Ελληνισμού της Βιέννης, αποκτούν διοικητικούς μηχανισμούς, ανεξάρτητη διαχείριση των οικονομικών τους, σημαντική πνευματική - πολιτιστική και φιλανθρωπική δραστηριότητα. Η οργάνωσή τους, κατά το πρότυπο θεσμών τοπικής αυτοδιοίκησης με

Συνέχεια στην 6η σελίδα

Συνέχεια από την 5η σελίδα

βυζαντινή προέλευση και μακρά ιστορία στον ελλαδικό χώρο, ενδυναμώνει τη συνοχή των Ελλήνων και στηρίζει τις από κοινού δραστηριότητές τους.

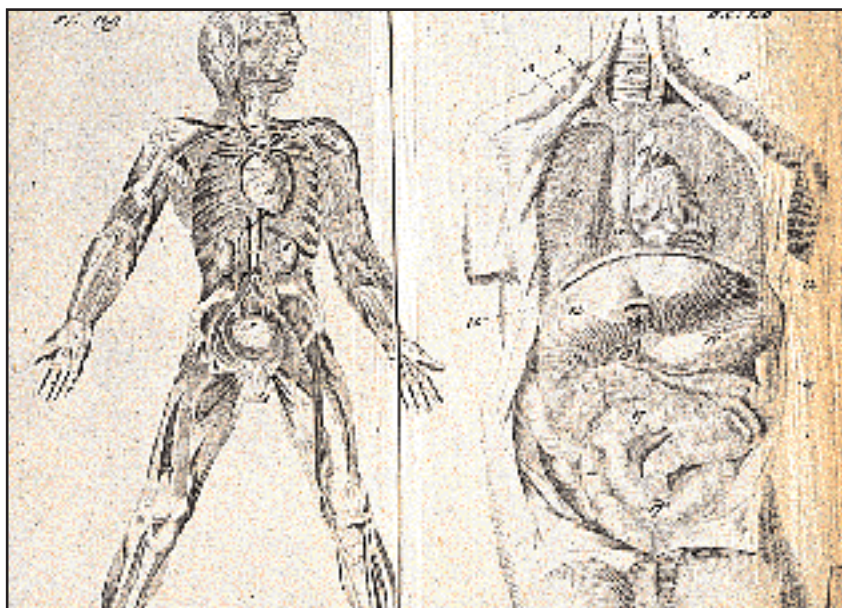
Εκδόσεις έργων

Τα πρώτα χρόνια της παρουσίας των Ελλήνων στη Βιέννη, η πνευματική κίνηση είναι πενιχρή, σχεδόν ανύπαρκτη. Οι Φαναριώτες διανύουν τον χρυσό τους αιώνα και τα τυπογραφεία της Βενετίας την τελευταία τους ακμή. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1760, αρχίζουν να εκδηλώνονται με ολοένα αυξανόμενο ρυθμό τα φαινόμενα που θα χαρακτηρίσουν την ιδιότυπη φυσιογνωμία της ελληνικής πνευματικής κίνησης στη Βιέννη. Ο Μιχαήλ Παπαγεωργίου από τη Σιάτιστα εκδίδει πολλαπλές μεθόδους διδασκαλίας της γερμανικής γλώσσας, αλλά και της αρχαίας ελληνικής. Χρηματοδότες των εκδόσεών του είναι Έλληνες έμποροι από τη Μακεδονία, «τιμωτάτοι και χαριέστατοι εν τοις πραγματευταίς». Ο Δ.Ν. Δάρβαρης από τη Μακεδονία τυπώνει γερμανικές γραμματικές, χρησιμοποιθεις, και εγχειρίδια της αυστριακής εμπορικής νομοθεσίας. Ο Πολυζώης Λαμπαντζιώτης από τα Ιωάννινα, εγκατεστημένος στη Βιέννη, μοιράζει την εκδοτική του δραστηριότητα ανάμεσα στη Βιέννη και στη Βενετία, εκδίδει γνωμικά, θρησκευτικά εγχειρίδια, βιβλία πολιτικής και εκκλησιαστικής ιστορίας, ηθικά λαϊκά αναγνώσματα, γραμματικές ξένων γλωσσών, λεξικά. Ένας άλλος Μακεδόνας έμπορος, ο Γεώργιος Ζαβίρας καταρτίζει σημαντική βιβλιοθήκη και την κληροδοτεί στο γένος, ενώ παράλληλα θεσπίζει θέση βιβλιοθηκαρίου την οποία χρηματοδοτεί ο ίδιος. Τέλος συνθέτει μία πρώιμη ιστορία της νεώτερης ελληνικής γραμματολογίας.

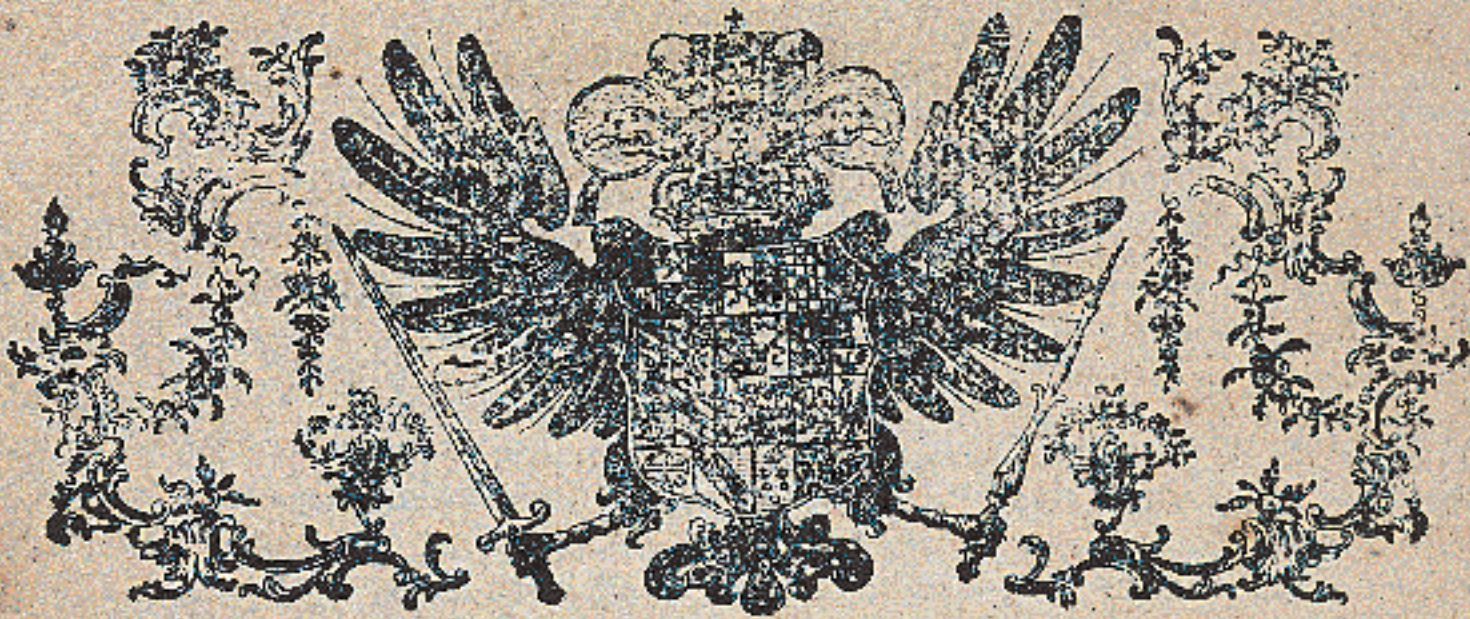
Ο τύπος του Έλληνα εμπόρου της Βιέννης που ενθαρρύνει με χίλιους δύο τρόπους την προαγωγή της παιδείας θα διατηρηθεί κατά τις δεκαετίες που προηγούνται της ελληνικής επανάστασης. Μία από τις πλέον ώριμες εκφράσεις αυτού του τύπου, ο Αλέξανδρος Βασιλείου ο

Κόσμημα τίτλου της Χάρτας του Ρήγα, Βιέννη, 1796-1797.

Ανατομικοί και αστρονομικοί πίνακες από την έκδοση «Γραμματική των Φιλοσοφικών Επιστημών...» του Benjamin Martin (μετάφραση Α. Γαζής), Βιέννη, 1799.

Joseph der zweite von Gottes Gnaden erwählter römischer Kaiser, zu allen Zeiten Mehrer des Reichs, König in Germanien, zu Jerusalem, Ungarn, Böhmen, Dalmatien, Croatien, Slavonien, Galizien, und Lodomerien, Erzherzog zu Oesterreich, Herzog zu Burgund, und zu Lothringen, Großherzog zu Toskana, Großfürst zu Siebenbürgen, Herzog zu Mantua, Parma &c. gefürsteter Graf zu Habsburg, zu Flandern, und Tyrol &c. &c.

ΗΜΕΙΣ ΙΩΣΗΦ Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ, Θεία Χάρτι Γερμανικών εκλεκτός Καίσαρ, παντοτεινός Έφορος τῆς Ἰμπερίου. Βασιλεὺς τῆς Γερμανίας, τῆς Γερουσίας, Οὐγγαρίας, Βοημίας, Δαλματίας, Κροατίας, Σλαβονίας, Γαλιτίας, καὶ Λοδομερίας. Ἀρχιδὸξ Ἀστρίας, Δὸξ Βουργουνδίας, καὶ Λοθρινγίας, Μέγας Δὸξ Τησκάνιας, Μέγας Ἡγεμὼν τῆς Τρανσυλβανίας, Δὸξ Μεδιολάνων, Μάντκας, Πάρμας, καὶ τ. λ. Ἀρχιεπίσκοπος Ἀυστρίας, Φλάνδριας, Τυρολίας, καὶ τ. λ.

МЫ ИОСИФЪ ВТОРЫЙ БЖИЮ МЛТИЮ ИЗВРАНЫИ ГИМАСКИИ КСАРИ, БРАДА АНГДСТЪ, КРАЛЬ СВ ГЕРМАНИИ, ИРВЕАЛИИМЪ, ОУНГАРИИ, БОХИМИИ, ДАЛМАЦИИ, КРОАЦИИ, СЛАВОНИИ, ГАЛЛИЦИИ И ЛОДОМЕРИИ, АРХИДЪДЪ ВО АУСТРИИ, ХЕРЦОГЪ СВ БУРГУНДИИ И ЛОТАРИНГИИ, ВЕЛИКИИ ХЕРЦОГЪ СВ ТОШКАНИИ, ВЕЛИКИИ КИАЗЪ СВ ТРАНЗЪЛВАНИИ, ХЕРЦОГЪ СВ МАЙЛАНДИ, МАНТЪДЪ, И ПАРМАК И ПР. И ПР. ЦОКНАЖИИ ГРАФЪ СВ ХАБСБУРГЪ, ФЛАНДИИ И ТЪРОЛЪ. И ПР. И ПР.

* 3

Πρώτη σελίδα της εκδόσεως των προνομίων που παρεχωρήθησαν στους Έλληνες, 1783.

οικείος του Κοραή, διαχειρίζεται την περιουσία του κορυφαίου Έλληνα διανοητή, και χρηματοδοτεί τις πρώτες εκδόσεις των έργων του.

Η νέα τάξη Ελλήνων

Τα λίγα αυτά παραδείγματα είναι ενδεικτικά των μετασχηματισμών που επέρχονται και διαμορφώνουν την κοινωνικο-πολιτική συνείδηση μιας νέας τάξης Ελλήνων που ζουν

και εργάζονται σε στενή επαφή με τα ιδεολογικά και κοινωνικά ρεύματα που κυριαρχούν στη Δυτική Ευρώπη. Οι Έλληνες αστοί της διασποράς, «parfaits négociants», είναι εγγράμματοι, μαθαίνουν ξένες γλώσσες, επιθυμούν να γνωρίζουν τρόπους καλής συμπεριφοράς και φροντίζουν να ενημερώνονται για τις πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις.

Η ενημέρωση αυτή εξασφαλίζεται από τον ξενόγλωσσο Τύπο, η ανάγκη

όμως επικοινωνίας και ενημέρωσης στη γλώσσα του Γένους αποτελεί το κίνητρο για τη δημιουργία ελληνικού Τύπου. Από τα τέλη του 18ου αιώνα οι εφημερίδες που κρατούν τους Έλληνες ενήμερους για τις πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις, για συμβάντα μέσα και έξω από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, για την ασφάλεια των μεταφορών και τις ισοτιμίες των νομισμάτων, ακόμα και για διάφορα αξιοθαύμαστα που μαρτυρούν

ξύπνημα της περιέργειας, είναι γραμμένες στην ελληνική γλώσσα. Στα 1784 φαίνεται να κυκλοφορεί η πρώτη ελληνική εφημερίδα από τον Γεώργιο Βεντότη. Η «Εφημερίς» των αδελφών Μαρκιδών-Πουλιού θα κυκλοφορήσει στα 1790 και θα κλείσει στα 1798, συμπαρασυρόμενη από την καταστολή του κινήματος του Ρήγα. Λίγο αργότερα στα 1810 θα κυκλοφορήσουν οι «Ειδήσεις διά τα

Συνέχεια στην 8η σελίδα

ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

Π Ρ Ο Σ

Χ Ρ Η Σ Ι Ν Τ Ω Ν

Π Α Ι Δ Ω Ν.

Συντεθείσα μὲν εἰς τὴν Γερμανικὴν διάλεκτον

ὑπὸ

ΕΝΡΙΚΟΥ ΚΑΜΠΗ.

Ἐξ αὐτῆς δὲ εἰς τὴν ἡμετέραν διάλεκτον,
μεταφρασθεῖσα καὶ μετὰ προσθέσεων καὶ
τινῶν ὑποσημειώσεων τύποις ἐκδοθεῖσα.

παρὰ

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΟΡΩΝΙΟΥ ΧΙΟΥ.

Ε Ν Β Ι Ε Ν Ν Η,

Παρὰ τῷ Εὐγενεῖ Θωμᾷ Τράτνερν.

1 7 9 4.

Συνέχεια από την 7η σελίδα

Ανατολικά Μέρη» και ο «Ελληνικός Τηλέγραφος» του Δημητρίου Αλεξανδρίδη, αυτής της εξαιρετικής, θα έλεγε κανείς, εκκεντρικής περίπτωσης λογίου για τα δεδομένα των ελληνικών γραμμάτων της εποχής.

Στον αρχόμενο 19ο αιώνα η ελληνική παροιμία της Βιέννης, περισσότερο από κάθε άλλη οργανωμένη ελληνική κοινότητα, μοιάζει να συγκεντρώνει τις απαραίτητες θεσμικές, πνευματικές και υλικές προϋποθέσεις ώστε να επιχειρηθεί ο μετασχηματισμός και ο εκσυγχρονισμός της ελληνικής παιδείας, η μετακένωση, κατά τον όρο του Κοραή, των επιτευγμάτων της Δύσης στον ελληνικό χώρο. Το εγχείρημα αυτό θα προκαλέσει πολλές αντιδράσεις, ιδίως από την πλευρά της εκκλησίας, συχνά βίαιες. Δεν είναι εδώ ο χώρος για να αναλύσουμε και να περιγράψουμε τις δραματικές φάσεις της βίαιης αυτής αντιπαράθεσης η οποία συγκλόνησε και αποπροσανατόλισε την ελληνική σκεπτόμενη κοινωνία της εποχής. Αυτό όμως που πρέπει να τονίσουμε είναι ότι στη Βιέννη δημιουργήθηκε ένα γόνιμο κλίμα επεξεργασίας ιδεών, ανταλλαγής απόψεων και καλλιέργειας της κριτικής, πράγμα που κατέστησε την πόλη αυτή «εργαστήριο της νέας των Γραικών φιλολογίας», πάλι κατά τη ρήση του Κοραή.

Αρχαίοι συγγραφείς

Μεταφράζονται και εκδίδονται συστηματικά βασικά επιστημονικά και εκπαιδευτικά εγχειρίδια. Μια σειρά εκδόσεων αρχαίων συγγραφέων, ιστορίας και γεωγραφίας, δηλώνουν την ανάπτυξη εθνικής αυτογνωσίας και διαδίδονται ευρύτατα στις ελληνικές περιοχές. Ιδρύονται φιλολογικά περιοδικά που εισάγουν την κριτική και την πολυφωνία στην ελληνική πνευματική ζωή. Συστήνονται φιλολογικές εταιρίες με παιδευτικούς αλλά και φιλελληνικούς στόχους. Κυκλοφορούν μεταφράσεις θεατρικών και ποιητικών δυτικών έργων. Ολα μαρτυρούν ότι τα χρόνια της Βιέννης είναι από τα πλέον γόνιμα της ιστορίας της νεοελληνικής πνευματικής κίνησης.

Θα έλεγε κανείς ότι αποτελούν μετά τους Ελληνες στη Βενετία της Αναγέννησης, έναν άλλο πόλο της νεώτερης ελληνικής παιδείας. Στους αντίποδες της μετακένωσης της βυζαντινής κληρονομιάς στη Δύση που συντελέσθηκε στο «εργαστήριο» της Βενετίας, στέκεται η μετακένωση της δυτικής παιδείας στην ελληνική, όπως επιχειρήθηκε στη Βιέννη κατά τους προεπαναστατικούς χρόνους.

Η πρωταρχική έξαρση, έχουν πει, αποτελεί τη λαμπρότερη και πληρέστερη μορφή κάθε έκφρασης. Οι προσπάθειες των Ελλήνων φωτισμένων λογίων της Βιέννης έφεραν σίγουρα λιγότερους καρπούς από όσους περίμεναν οι ίδιοι. Ο Κ.Θ. Δημαράς παρατηρεί ανάσχεση των προοδευτικών μορφωτικών αξιών, ήδη από την ίδρυση του ελληνικού κράτους. Ωστόσο, το πείραμα της Βιέννης επέτυχε στο βαθμό που εκτιμήθηκε καιρίαι και ορθά το νεωτερικό πολιτισμικό μήνυμα της Δύσης και βρήκε την ελληνική του έκφραση.

«Ψυχολογία προς χρήση των Παίδων», υπό Ενρίκου Καμπή. Βιέννη, 1794. Η έκδοση νεωτερικών παιδαγωγικών εγχειριδίων, στη Βιέννη, χαρακτηρίζει το εκσυγχρονιστικό πνεύμα της εποχής.